

— INHOUD —

Inleiding 9

DE EGEL	11
DE ZWARTE SPECHT	15
DE GEWONE TUINSLAK	20
DE HERMELIJN	24
DE HUISZWALUW	29
DE GROTE MODDERKRUIPER	33
HET WILDE KONIJN	37
HET BONT ZANDOOGJE	41
DE VELDLEEUWERIK	45
DE GEELBUIKVUURPAD	49
DE GEWONE DWERGVLEERMUIS	54
DE FLUITER	58
DE ROSSE METSELBIJ	62
DE WEIDEBEEKJUFFER	66
HET PIMPERNELBLAUWTJE	70
DE HOUTDUIF	74
DE BOOMKREKEL	78
DE ZILVERMEEUW	82
DE ATLANTISCHE ZALM	86
DE LEPELAAR	90
DE HAZELMUIS	94

DE SPREEUW	98
DE KRUISSPIN	102
DE GOUDPLEVIER	106
DE DAS	110
DE EUROPESE RIVIERKREEFT	114
DE VELDMUIS	118
DE VELDUIL	122
DE STEENMARTER	126
DE GROTE VLOKSLAK	130
DE BLAUWE REIGER	134
DE WILDE KAT	138
DE DRIEHOORNMEESTKEVER	142
DE KOLGANS	146
DE KLEINE WINTERVLINDER	150
DE HAAS	154
DE KERKUIL	158
DE BRUINVIS	162
DE PIMPELMEES	166
DE VOS	170
DE IJSVOGEL	174
DE RODE BOSMIER	178
DE BUIZERD	182
DE HEIKIKKER	186
DE BRUINE RAT	190

DE OEHOE	194
DE EEKHOORN	199
DE RINGSLANG	203
DE RAAF	207
HET TWEESTIPPELIG LIEVEHEERSBEESTJE	211
DE OTTER	215
DE GRAUWE GANS	220
HET (DE) REE	224
DE TAPUIT	229
DE ADDER	233
HET ORANJETIPJE	237
DE SCHOLEKSTER	241
DE SNOEK	245
DE KOEKOEK	248
DE GEWONE STEEKMUG	252
DE GEELGORS	257
DE GEWONE WESP	261
DE WESPENDEEF	266
DE KEMPENSE HEIDELIBEL	270
DE BOOMVALK	274

<i>Verantwoording en dank</i>	<i>279</i>
<i>Illustratieverantwoording</i>	<i>281</i>
<i>Zelfiets doen</i>	<i>284</i>

— INLEIDING —

Uiteraard houdt iedereen van dieren, maar in de jaren dat ik nu over natuur schrijf voor *de Volkskrant* ontdekte ik dat de kennis van de gemiddelde Nederlander over de dieren in onze eigen natuur zowat nihil is. En ook mijn eigen kennis van bijna alle dieren schoot ernstig tekort. Daarom besloot ik een serie dierenportretten te maken waarvan ik zelf iets zou kunnen opsteken. Verhalen over de biologie van de soort, over gedrag, over strategie, over de samenhang met andere dier- en plantensoorten, ja, verhalen met de pretentie om de ‘essentie’ van het betreffende dier bloot te leggen.

De vraag was wel: hoe hou je de spanning in die verhalen vast? Hoe krijg je ook de matig geïnteresseerde lezer aan een verhaal over de grote modderkruiper, de rosse metselbij of de kale bosmier? Dat kan alleen in de vorm van interviews, besloot ik. Via de persoonlijke fascinatie van echte kenners komt de lezer terecht in de wereld van de zilvermeeuw, het pimperlblauwtje en de hermelijn. En in de wereld van de onderzoekers. Want, zo wist ik uit eerdere ontmoetingen met een aantal van hen, ze hadden prachtige verhalen te vertellen. Het was alleen nog zaak om ze mooi op papier te krijgen.

Gedurende twee jaar interviewde ik zestig verschillende onderzoekers over ‘hun’ dier of, in een paar gevallen, dieren. Dat resulteerde in 65 portretten over de aard van de beestjes, portretten met soms psychologische trekjes. Dat is nogal antropomorf gesteld, maar gaandeweg de serie bleken de keuzes die dieren maken – hun strategieën, hun gedrag – vanuit menselijk oogpunt vaak herkenbaar en logisch, en hun oplossingen voor problemen ronduit slim.

De steenmarter, die nog niet zo lang geleden verdreven was uit Nederland, maar die zichzelf opnieuw uitvond om via de centrale verwar-

ming en de bebouwde kom Nederland te heroveren. De scholekster, die zwaar onder druk staat in zijn natuurlijke omgeving, maar weet te overleven op platte daken in de stad, de houtduif, die de drukste plaatsen in de stad opzoekt om de kraaien van het lijf te houden, enzovoort.

En soms blijkt de evolutie zich gewoon onder onze neus af te spelen. Zoals in het geval van het bont zandoogje, die in het open landschap behaarder uit de rups komt dan in het bos, en niet zonder reden. En in het geval van de gewone tuinslak, die van kleur verandert naargelang zijn leefomgeving.

Nog nadrukkelijker dan voorheen werd me duidelijk dat alles in de dieren- en plantenwereld met elkaar samenhangt. Het pimperlblauwtje is nergens zonder de grote pimperl en de moerassteekmier, de huiswaluw redt het niet zonder insecten, de wespendif kan niet zonder wespen en zonder veldmuizen hebben tientallen diersoorten een probleem. Ook dat wilde ik aan de lezer laten zien. Vandaar dat ik in de loop van de rubriek almaar meer gefascineerd raakte door de kleinere dieren en hun rol in het geheel.

Behalve portretten van dieren zijn deze interviews ook portretten van de onderzoekers, althans: ze leren, hoop ik, iets over hun betrokkenheid en werkwijze. De geïnterviewden in dit boek zijn vaak wetenschappers, maar soms juist niet. Dat blijft de charme van de wereld van dieronderzoekers: wetenschappelijke belangstelling en persoonlijke fascinatie gaan meestal hand in hand. De onderzoekers hebben één ding gemeen: ze proberen zich te verplaatsen in 'hun' dier. Dus zat Anouschka Hof nachtenlang tussen de egels in Engeland en leefde Tamar Lok zowat tussen de lepelaars op Schiermonnikoog. Kijken en luisteren met de ogen en oren van het dier. Of, in de woorden van Willem van Manen, die in honderden bomen krom om meer te leren over de zwarte specht: 'Je moet, als het ware, je beest worden.'

In de ban van het beest draag ik op aan Jan Stassen, schrijver, eindredacteur, veelweter, bouwer, bewonderaar. Onnavolgbaar en eigenzinnig, maar vooral de liefste en gulste man die ik heb gekend. Jan Stassen overleed in de zomer van 2015.

— DE EGEL —

(*Erinaceus europaeus*)
& ANOUSCHKA HOF

'Het is natuurlijk een wonderlijk dier, met die stekels. Het zijn er ongeveer zeventuizend, althans bij onze egel, de West-Europese. Het zijn dikke, holle haren, verstevigd met keratine. Egels hebben die stekels hoofdzakelijk voor hun veiligheid. Als ze zich bedreigd voelen, rollen ze zich op tot een balletje. Dat is enorm effectief tegen allerlei soorten roofdieren. Want reken maar dat die stekels zeer doen. Een vos zal niet zo gauw een gezonde, volwassen egel pakken. Alleen dassen zijn in staat om die bal van de egel open te trekken en de egel van binnenuit op te eten. Dassen en bepaalde uilen, zoals de oehoe.

Voor dat oprollen hebben egels een speciale spier. Ze zitten zo ruim in hun vel dat ze een balletje kunnen maken. De eerste taxidermisten – preparateurs van dieren – hadden geen idee wat ze ermee aan moesten. Ze vulden de egel op, maar dan zag het opgezette geheel eruit als een ballon.

Veel mensen vragen zich af: worden egeltjes met stekels geboren? Het antwoord is: ja. Maar die baby-egels hebben een velletje over hun stekels. Binnen tien minuten nadat ze zijn geboren komen de stekeltjes er dan doorheen.

Egels zijn nogal solistisch. Ze zijn niet territoriaal, ze vechten niet met elkaar, maar ze zijn gewoon een beetje op zichzelf. Als ze geboren worden, tussen mei en augustus, blijven de jongen nog een tijdje in het nest bij moeder – de vader is dan allang weer weg. De eerste winterslaap brengen de jongen samen door. Daarna gaan ze hun eigen weg.

Overdag slapen ze her en der in nesten, onder heggen, struiken of takkenbulten. Ze hebben geen vaste, eigen nesten. Ze zijn altijd alleen, maar soms zie je dat twee zusjes samen optrekken en samen van een nest gebruikmaken.

Egels gedragen zich erg vrij en niet bang. Ze zijn enorm lawaaierig: ze grommen, snuiven, snurken en smakken. Ze zijn ook erg luidruchtig tijdens de voortplanting. Die kan uren duren. Je hoort wel verhalen over egels die mensen uit hun slaap houden. In elk geval maken ze zich over geluid geen zorgen.

's Nachts gaan ze op zoek naar eten. De egel is vooral een insectivoor: hij eet graag regenwormen en slakken – ideaal voor in de moestuin. Als ze zo naar eten zoeken, hebben ze geen haast. Maar ik heb gezien hoe ze de weg oversteken; ze weten dat er dan gevaar is. Ze spannen dat overtollige vel aan, dat normaal over de grond sleept, er komen vier best lange pootjes onderuit en dan trekken ze een sprintje naar de overkant. Dat hou je wandelend niet bij. Desondanks worden ze volop doodgereden.

In Engeland werden op een gegeven moment veel minder dode egels aangetroffen op de weg. Zo ontstond de indruk dat het slechter met ze ging. Ik heb toen twee zomers lang vierenvestig egels in een agrarisch gebiedje in Oost-Engeland gevolgd. Ik heb ze een zendertje opgeplakt met een lichtgevend staafje erop. 's Nachts liep ik rond met een antenne om ze te identificeren. En dan kon ik ze door dat lichtje al vanuit de verte zien.

Zo ontstond een beeld van hun gedrag, van hun terreingebruik, van de gevaren. Er waren enorme onderlinge verschillen. De vrouwtjes waren meestal wat aan het rondwandelen in het dorp; de mannetjes liepen tussen de dorpjes, op zoek naar die vrouwtjes. Ik deed alles te voet, maar voor één mannetje had ik de auto nodig; dat was net een marathonloper. Aan de andere kant was er een vrouwtje waarvan ik altijd wel wist waar ze zat, ook zonder zender.

Het staat inmiddels wel vast dat het slechter gaat met egels. In de stedelijke omgeving heeft de egel het moeilijk, omdat mensen steeds nettere tuintjes hebben, met schuttingen en muurtjes. Op het platteland, in Engeland, is de oorzaak: de das in combinatie met intensieve landbouw. Ook in Nederland kan dit een probleem zijn. De das is, sinds hij beschermd is, flink in aantal toegenomen. Egels en dassen leven vaak in dezelfde omgeving, eten hetzelfde voedsel, met het verschil dat de das ook de egel eet.

Maar toch: egels en dassen hebben altijd zij aan zij geleefd in een kleinschalig cultuurlandschap met veel heggen. Daarin vond de egel bescherming. Hij heet niet voor niets *hedgehog* in het Engels. Ook 'mijn' egels bleven vaak in de buurt van een heg. Als een egel zich daarin oprolt tot een bal, denkt de das: dan pak ik wel een regenworm.

Ik denk dus dat het een samenspel is: meer dassen en een landschap waarin minder bescherming is voor de egel. Want die kleine grasveldjes met heggen zijn in Engeland in hoog tempo verdwenen. En in Noord-Nederland, met die eindeloze grasvelden, daar heeft de egel al helemaal niets te zoeken buiten de dorpen.

Je moet de egel vooral niet als huisdier houden, zoals soms gebeurt. Omdat hij 's nachts leeft en luidruchtig is, maar ook omdat hij vlooiën heeft en stinkt, en omdat hij best *grumpy* is, sikkeneurig.

Wat hem speciaal maakt, vind ik, is dat hij anders dan de meeste zoogdieren helemaal niet schichtig is; hij loopt niet weg als hij je ziet. Je ziet dan al snel dat hij persoonlijkheid heeft. Als ik een van de egels die ik volgde had gevonden, noteerde ik altijd wat hij aan het doen was. Dan ging ik zitten, op een afstandje, en vaak kwam die egel dan naar me toe en liep vlak langs me, zonder op of om te kijken. Het maakt hem niet uit of jij daar zit, hij gaat gewoon onverstoord zijn eigen gang.'

ANOUSCHKA HOF (1979) is dierecoloog. Ze promoveerde in Londen (Royal Holloway Universiteit) op haar onderzoek naar egels in Engeland. Ze werkt aan de University of Wisconsin in Madison.

— DE ZWARTE SPECHT —

(*Dryocopus martius*)

& WILLEM VAN MANEN

'Het is waar: de zwarte specht draait om de boom als je in de buurt bent. Hij verbergt zich achter de stam. En loop je om de boom heen, dan draait hij mee, om onzichtbaar te blijven. Toch is de zwarte specht niet zo schuw als wordt gedacht. Dat je hem niet vaak ziet, heeft ermee te maken dat er niet zoveel zijn. Ze hebben een groot territorium nodig. Bij mijn controles heb ik gemerkt dat de beesten me gewoon vanaf een afstandje in de gaten hielden en vrij snel weer terugkeerden als ik vertrok.

De aanleiding om nestonderzoek te doen bij zwarte spechten was dat ik begon te twijfelen aan de hoge aantallen die overal werden geteld, ook door mijzelf. Ik vroeg me af: als er zoveel spechten zitten, waarom zijn er dan zo weinig clusters met nestholten? Dat klopte gewoon niet met elkaar. Vanaf de grond kun je niet zien of een holte in gebruik is. Dus ben ik systematisch gaan kijken wat er in door zwarte spechten gehakte holten zat. Het bleek dat veel van die holten helemaal niet doorliepen naar beneden, dat er alleen maar een begin was gemaakt van een nest. Of de holten stonden vol met water. Zodoende ontdekte ik dat de dichtheid van zwarte spechten in werkelijkheid wel een factor 5 lager was dan we altijd hadden gedacht. Er zijn, nemen we nu aan, niet meer dan 1600 broedparen in Nederland.

De keuze voor de zwarte specht als onderzoeksobject ligt voor mij voor de hand. Het is een mooie, grote vogel. Dat zwart met dat diepe rood, met die lichte snavel erbij. En dat oog met dat druppeltje – het is de enige soort die ik ken die een pupil heeft met zo'n druppelvormige uitloop. Zijn geluid is onmiskenbaar. Die lange, lage, zware, doordringende roffel. Hij zoekt ook meestal een mooie boom uit die goed resoneert. En als hij aan het hakken is, lijkt het alsof er iemand in het bos aan het werk is.

